

דף שבועי

בס"ד

פרשות מטות מסעי, תשפ"א, מספר 1426

הגלוי והסמוי בבקשת בני גד ובני ראובן אריה פלהיימר

משמעה "אל תעביר את אנשינו את הירדן, כדי להילחם שם בשבעת העממים?"

מסקנתו של משה הייתה חד-משמעית: תפוס לשון אחרון! דומה, שתובנה זו נשענה על:

- א. תוכנם הגלוי של דבריהם.
- ב. משמעות דבריהם בין השיטין.

א. תוכנם הגלוי של דבריהם:

על בסיס ההנחה שאין מילה מיותרת בתורה, בקשתם של השניים כפולה: הראשונה – "יתן את הארץ הזאת", והשנייה – "אל תעברנו (= את אנשי המלחמה) את הירדן".¹

ואכן, חריפות תגובתו הנסערת של משה מעידה על כך: "האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה"? לא אמור, לא חשדתי בכשרים; הבנתי חד משמעית את כוונת השתמטותכם מההשתתפות במלחמות העתידיות בעבר הירדן המערבי – מחדל שיש בו משום חוסר הגינות משווע!

יותר מזה: לו כוונתם המקורית של השניים אכן הייתה להשתתף במלחמות העתידיות, מדוע לא הגיבו על האשמת משה, שאכן זו בדיוק הייתה כוונתם המקורית, כפי שעשו ארבע עשרה שנה מאוחר יותר, באריכות רבה ובנסיבות דומות? (יהו' כב: כא-כט).

ב. משמעות דבריהם בין השיטין:

בנוסף להתרשמותו של משה מתוכן דבריהם הבלתי מוסריים בעליל, סביר להניח שהוא זיהה אצל השניים מעשים או מחדלים שתמכו בהתרשמות זו. לכשנדייק היטב בפרטים ונערוך השוואות של שימוש במילים דומות, אך לא

בפרק ל"ב שבפרשתנו (פסוקים א-ג), התורה מספרת את סיפור בני גד ובני ראובן, המאתגרים את משה ואת ההנהגה שעיימו בבקשתם: "יתן את הארץ הזאת (=עבר הירדן המזרחי) לעבדיך לאחזה אל תעברנו את הירדן" (שם:ה). מטרת מאמר זה לספק הסבר לתגובתו החריפה של משה לבקשתם, הנראית תמימה ולגיטימית, וכן להפנות זרקור לדיוקים שונים בכתוב, שבסבירות זהירה, לפחות חלק מהם מצביעים על תחושת חוסר הנוחות ועל הבעייתיות שחשו בני גד ובני ראובן בפירוט בקשתם. סביר להניח שתחושות אלה לא נעלמו מעיני משה, ואף תרמו לחיזוק מסקנתו באשר ל "Subtext" שלהן.

כאן המקום להעמיד על מידת הזהירות שיש לנקוט בשיפוט דמויות בכלל, ומקראיות בפרט. בעוד שעל העובדות שתוצגנה אין מחלוקת, אין הדבר כן באשר למסקנות העולות מהן.

חריפות תגובתו של משה באה לידי ביטוי כבר בתחילת דבריו בשאלה הרטורית: "האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה"?! (שם:ו), ולא נתקרה דעתו עד שהטיח בהם את ההאשמה החמורה: "והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אף ה' אל ישראל" (שם:יד). ודוק: "חטאים", ולא "חוטאים". לאמור, כפי שעולה מהמשקל קטל המועצם, האינטנסיבי, אין מדובר ב"חובבים", אלא בבעלי תכונה מתמשכת של חוטאים!

נקודת המוצא של התשובה לשאלה זו היא הפרשנות לבקשתם העמומה "אל תעברנו את הירדן". האם פירושה הוא "אל תתן לנו חלק ונחלה בעבר הירדן המערבי אלא במזרחי בלבד" (ובכל זאת נסייע בכיבוש ארץ כנען), או שמא

1 ולא כפי שהיה מטעים בן זמננו, המושפע מעודף המלל בתקשורת לסוגיה השונים: "יתן לנו את הארץ הזאת – (דהיינו) אל תעברנו (=את נחלתנו) את הירדן".

* אריה פלהיימר, תושב פסגות, גמלאי מערכת החינוך.

מעדיפים לוותר על נוכחות כל העדה, כנראה בשל החשש מתגובתה הקשה.

ב. תחושת צדקת הדרך המוחלטת של הבנות מסבירה את הזרימה השוטפת של בקשתן, המצוטטת ברצף אחד,² בניגוד בולט לשניים השמים אתנחתא אחרי שני הפסוקים הראשונים "עֲטֹרוֹת וְדִבְנִים... וְלַעֲבָדֶיךָ מְקַנָּה" (שם:ג-ד), מבלי שהם מעלים בקשה כלשהי. רק בפסוק ה, המופיע אחרי פרשה סתומה ולאחר הפסקה מכוונת הנרמזת גם בחזרה על הפועל "ויאמר" (למרות שהנושא, הראובני והגדי, לא השתנה³), הם ניגשים סוף סוף לעניין, לתוכן בקשתם, מתוך כוונה משוערת לקבל מייד את הסכמתו של משה.⁴

ג. השימוש של השניים במילות ריצוי "אם מְצָאנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ... עֲבָדֶיךָ" (שם:ה),⁵ לעומת הימנעות בנות צלפחד מכך, מרמז אולי גם הוא על תחושתם באשר לכרעי התרנגולת שעליהן הייתה בנויה בקשתם.

ד. ההבדל הבא: "תְּנָה" בפי הבנות לעומת "יִתֵּן" בפי השניים מצביע אף הוא על נחישות הבנות, הנראות כבאות מעמדה של יושר וביטחון עצמי, לעומת השניים, שלא בכדי העדיפו את הפועל הסביל "יִתֵּן" על הפעיל "תְּנָה". מה מסתתר מאחורי השינוי הקטן הזה, הבלתי מורגש בדרך כלל בקריאה השוטפת?

עיון בשלושה מקומות בתנ"ך, המתארים בקשה בניסוח סביל, יסייע במתן התשובה:

2 "תנה לנו אחוזה לא בחזקה ולא בחציפות אלא מן הדין", מדרש פסיקתא זוטרתא פרשת פינחס, דף קל"ד ע"א, ד"ה "למה יגרע".

3 ראו: מ' שילוח, "ויאמר... ויאמר", בתוך: א' ויזר וב' צ' לוריא (עורכים), ספר קורנגרין, תל אביב תשכ"ד, עמ' 251-253; משה ארנד, רות בן מאיר, גבריאל חיים כהן (עורכים), פרקי נחמה, ספר זיכרון לנחמה ליבוביץ, ירושלים תשס"א (2001), עמ' 502-495.

4 מה פשר הכפילות של "ויאמר"? אם נטה אוזן, נשמע אחרי דיבורם הראשון, שהארץ "אֶרֶץ מְקַנָּה" הוא וְלַעֲבָדֶיךָ מְקַנָּה" (במ' לב:ד), את היעצרות שטף דיבורם מתוך ציפיותם לתגובת משה. נשמע את ההפסקה רבת המשמעות ורבת הרמז. אמנם הם עדיין לא ביקשו דבר, כי לא העזו. הם רק דיווחו על שתי עובדות: על טיב הארץ ועל עושרם הכלכלי. אולי היה בכך רמז שקוף; הזמנה להצעה שתבוא מצד משה, ולא יהיה עליהם לבקש דבר. השוו לפירוש נ' ליבוביץ, עיונים בספר במדבר, בעקבות פרשניו הראשונים והאחרונים, ירושלים תשנ"ו, עמ' 356.

5 מאוחר יותר ידרשו חז"ל: "כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים" קידושין כב ע"ב.

זהות, נגיע למסקנה – אמנם בבחינת "חזי לאצטרופי", ולא תמיד בהכרח בביטחון מלא – שתחושת היעדר המוסריות בכוונתם להשתמש מהמלחמות בארץ ישראל המערבית גרמה להם לנקוט אמצעים שונים, רטוריים ופסיכולוגיים, שהם פועל יוצא מהתחושה הבלתי נוחה הזאת.

בפסוקי הפתיחה של התייצבות בנות צלפחד בפני ההנהגה, הכתוב מציין את הפורום: "וַתַּעֲמַדְנָה לְפָנַי מִשֶּׁה וְלִפְנֵי אֱלֻעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂאִים וְכָל הָעֵדָה וְגו'" (במ' כז:ב), ועובר לפירוט בקשתן: "אָבִינוּ מִתּ בְּמִדְבָּר... לְמָה יִגְרַע שֵׁם אָבִינוּ מִתּוֹךְ מְשֻׁפָּחֵתוֹ... תְּנָה לָנוּ אַחְזָה בְּתוֹךְ אַחֵי אָבִינוּ" (שם:ג-ד).

לעומת זאת, בפסוקי הפתיחה לבקשת בני גד ובני ראובן נאמר: "וַיָּבֵאוּ... וַיֹּאמְרוּ אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל אֱלֻעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל נְשִׂאֵי הָעֵדָה לֵאמֹר. עֲטֹרוֹת וְדִבְנִים וַיַּעֲזֹר וַנִּמְרָה וְחֲשָׁבוֹן וְאֶלְעֵלָה וּשְׁבָם וְנָבו וְנָעֹן הָאֶרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה ה'... אֶרֶץ מְקַנָּה הוּא וְלַעֲבָדֶיךָ מְקַנָּה. וַיֹּאמְרוּ אִם מְצָאנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ יִתֵּן אֶת הָאֶרֶץ הַזֹּאת לְעַבְדֶיךָ" (במ' לב:ב-ה).

הטבלה הבאה תבהיר ותחדד את ההבדלים בין שתי הבקשות:

	בנות צלפחד	בני גד ובני ראובן	
א.	פורום ההנהגה שבפניו התייצבו	מרובע	משולש (חסר "וכל העדה")
ב.	אופן הצגת המשאלה	מיידית וברצף של דיבור אחד	מושהית – הגעה איטית לעיקר הבקשה
ג.	שימוש במילות ריצוי	–	"אם מְצָאנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ" וְלַעֲבָדֶיךָ
ד.	אופן השימוש במילת הבקשה	"תְּנָה"	"יִתֵּן" (אֶת הָאֶרֶץ הַזֹּאת)

מה ניתן להסיק מההשוואה בין שתי הפרשיות הללו?

א. בעוד בנות צלפחד אינן מהססות לשטוח את משאלתן בפני ארבעת מייצגי העם (כולל "וכל העדה"), נראה כי השניים, החוששים,

כנראה לפאר את שמו יתברך,⁹ אלא למזער את פעולת הנתינה, כדי להקל על משה להסכים לבקשתם. שהרי הנחלה באה להם, כביכול, בחינם, ללא מאמץ, מעין זכייה בפיס שקל יותר לוותר עליה מאשר על פרי עמל של שנים.

ואם ישיאכם ליבכם לומר: אולי אכן היה זה כיבוש קל, מלווה בניסי שמיים גלויים, ראו את תיאור הקרב: "ולא נתן סיחון את ישראֵל עֶבֶר בְּגִבְלוֹ... וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל. וַיִּכְהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי חֶרֶב וַיִּירָשׁ אֶת אֶרְצוֹ" (במ' כא:כג-כד, וראו רש"י על אתר).

ואם עדיין הספק מקנן בכך, יבוא הכתוב, המתאר את אותה המלחמה ויכריע: "בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן בְּגִיא מוֹל בַּיִת פְּעוֹר בְּאֶרֶץ סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבוֹן אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצִאתָם מִמִּצְרָיִם" (דב' ד:מו), וכן בניסוח זהה של משה המכה, בספר יהו' (יג:כא).

אין להוציא מכלל אפשרות את ההנחה, שזיהוי כפול של "הכה משה" הוא אולי הפניית "עקיצה" כלפי בני גד ובני ראובן.

לסיכום: בסקירה הזו נמצאנו למדים על פשר תגובתו החריפה של משה לפנייתם של השניים, תגובה שנומקה על ידו בחוסר המוסריות של הבקשה. יחד עם זאת עמדנו על רמזים אפשריים, מעין "ראיות נסיבתיות", לתחושת האשמה העצמית של בני גד ובני ראובן, שליוותה אותם בעת הצגת בקשתם הבעייתית בפני משה.

סוף דבר הכול נשמע: השניים אכן חזרו בתשובה, וכדרכם של כאלה הם אף קיבלו על עצמם שתי משימות נוספות שלא נדרשו להן על ידי משה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

⁹ שאת שמו, בצירוף "לפני ה'" – ולא כדבריהם "לפני בני ישראל" (במ' לב:ז) – הם שמעו ממשה ארבע פעמים (בפסוקים כ-כב).

1. בתיאור המפגש בין אברהם ושלושת האנשים, אברהם אומר: "יִקַּח נָא מֵעַט מֵיָם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ" (בר' יח:ד).

2. בשמו"ב מסופר על הגבעונים, המבקשים מהמלך דוד לנקום בצאצאי שאול: "יִתֵּן (כתיב ינתן) לָנוּ שְׂבָעָה אָנָשִׁים מִבְּנֵי (של שאול) וְהוֹקְעֵנוּם לְה' בְּגִבְעַת שְׂאוֹל בְּחִיר ה' וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲנִי אֶתֵּן" (כא:ו).

3. במל"א מסופר על בקשת אדוניה מבת שבע, אם שלמה: "וַיֹּאמֶר אֶמְרִי נָא לְשִׁלְמָה הַמֶּלֶךְ כִּי לֹא יָשִׁיב אֶת פְּנֵיךָ וַיִּתֵּן לִי אֶת אֲבִישַׁג הַשּׁוֹנֵמִית לְאִשָּׁה" (ב:ז). ובהמשך נמצא כתוב: "וַתֹּאמֶר (=לשלמה) יִתֵּן אֶת אֲבִישַׁג הַשּׁוֹנֵמִית לְאִדְנִיָּהוּ אַחִיד לְאִשָּׁה" (שם:כא).

מה משותף לשימוש בפועל סביל בשלושת המקומות האלה?

לדעתי, התשובה היא: **הקהיית עוצמת הפעולה**; כביכול **מאליה** היא נעשית: הן אברהם, הן הגבעונים והן בת שבע החכמה, כל אחד בנסיבותיו שלו, שאפו להקהות את עוצמת הפעולה המתבקשת. אברהם מבקש באמצעות התנסחותו להקטין את מאמציו, כביכול המים נלקחים מאליהם ולא על ידו, ואין שום טרחה בשאיבתם ובהגשתם. הגבעונים מנסים להקהות את בקשתם שאינה ממנהגי ישראל,⁶ ובת שבע מבקשת "שאלה קטנה".⁷

ולענייננו, נראה שהשניים בחרו להשתמש בפועל הסביל, המרוכך, "יִתֵּן" בשל תחושת חוסר הישור שבבקשתם. דהיינו, אתה, משה רבנו, לא ממש נותן; כביכול הארץ ניתנת מאליה.

ועוד, נראה שהמגמה הזו של **מיתון הבקשה** כדי להקל על השומע להיעתר לה באה לידי ביטוי גם בפסוק: "הָאֶרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה ה' לְפָנַי עֲדַת יִשְׂרָאֵל אֶרֶץ מְקַנָּה הוּא וְלֹעֲבָדֶיךָ מְקַנָּה" (במ' לב:ד). התוספת "אֲשֶׁר הִכָּה ה'"⁸ לא נועדה

⁶ "וְהַגְּבֻעִיִּים לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה", כלומר והן הראו בעצמם מדת אכזריות שאינן מזרעו של אברהם אבינו" רש"י לשמו"ב כא:ב.

⁷ "וַתֹּאמֶר שְׂאֵלָה אַחַת קִטְנָה אֲנִי שְׂאֵלַת מְאֹדָּה אֵל הָשֵׁב אֶת פְּנֵי מֶלֶךְ אֱלֹהֵינוּ".

⁸ "שכיוונו בהזכרה זו לומר, שאינם מבקשים דבר שמסרו עליו (=בני ישראל) נפשם רק מה שהכה ה' לפנייהם לא בחרבם ולא בקשתם". ראו: רבי יצחק עראמה, **ספר עקידת יצחק**, במדבר, שער פ"ה, ד"ה "והנה לפי".